

IQTISODIYOT&TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

№5 (2)

ISSN: 2992-8982

<https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/>

2026

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Bosh muharrir:

Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 2026-yil, may.
2-qism*

Bosh muharrir o'rinbosari:

Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:

Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Sayfullo Normatovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Maxmudov Nosir, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Samadov Asqarjon Nishonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, professor
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Axmedov Ikrom Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Xajiyev Baxtiyor Dushaboyevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Hakimov Nazar Hakimovich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Musayeva Shoirazimovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), professor
Ali Konak (Ali Ko'nak), iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor (Turkiya)
Cham Tat Huei, falsafa fanlari doktori (PhD), professor (Malayziya)
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dots.
Faxridinov Zafarjon Faxridin o'g'li, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi HIJQKD boshqarma boshlig'i
Utayev Uktam Choriyevich, Anijon viloyati prokurorining o'rinbosari
Ochilov Farkhod, O'zb. Res. Bosh prokuraturasi IJQK Departamentining Namangan viloyati boshqarmasi boshlig'i
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Axmedov Javohir Jamolovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), katta o'qituvchi
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), v.b. dots.
Djudi Smetana, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Krissi Lyuis, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent (AQSH)
Glazova Marina Viktorovna, Iqtisodiyot fanlari doktori (Moskva)
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Sevil Piriyeva Karaman, falsafa fanlari doktori (PhD) (Turkiya)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon o'g'li, TDIU ITI departamenti rahbari
Ochilov Bobur Baxtiyor o'g'li, TDIU katta o'qituvchisi
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent.
Abdulkarimova Dinara Rustamxonovna, bank-moliya akademiyasi professori, DSc., professor.
Ikramov Murod Akramovich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Okil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Abdurakhmanov Kalandar Khodjayevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Rae Kwon Chung, South Korea, Honorary Professor at TSUE, Nobel Prize Laureate
Osman Mesten, Member of the Turkish Parliament, Head of the Turkey–Uzbekistan Friendship Society
Akhmedov Durbek Kudratillayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Sayfullo Normatovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Kalonov Mukhiddin Bakhridinovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Siddikova Sadokat Gafforovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogical Sciences
Khudoykulov Sadirdin Karimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Makhmudov Nosir, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Samadov Askarjon Nishonovich, Candidate of Economic Sciences, Professor
Slizovskiy Dmitriy Yegorovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Akhmedov Ikrom Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Eshtayev Alisher Abduganiyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khajiyev Bakhtiyor Dushaboyevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Khakimov Nazar Khakimovich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Musayeva Shoira Azimovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Professor
Ali Konak, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor (Turkey)
Cham Tat Huei, Doctor of Philosophy (PhD), Professor (Malaysia)
Foziljonov Ibrokhimjon Sotvoldikhoja ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Fakhriddinov Zafarjon Fakhriddin ogli, Head of the DCEC under the Prosecutor General's Office of the Rep. of Uzb.
Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Prosecutor of Anijan Region
Ochilov Farkhod, Head of the Namangan Regional Department of the Department of Internal Affairs of Rep. of Uzb.
Buzrukkhonov Sarvarkhon Munavvarkhonovich, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Akhmedov Javokhir Jamolovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences
Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, Doctor of Philosophy (PhD) in Technical Sciences, Senior Lecturer
Bobobekov Ergash Abdumalikovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Acting Associate Professor
Judi Smetana, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Chrissy Lewis, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor (USA)
Glazova Marina Victorovna, Doctor of Sciences in Economics (Moscow)
Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, Doctor of Philosophy (PhD) in Economic Sciences, Associate Professor
Sevil Piriyeva Karaman, Doctor of Philosophy (PhD) (Turkey)
Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, Head of the Department of Scientific Research and Innovations, TSUE
Ochilov Bobur Bakhtiyor ugli, Senior lecturer at TSUI
Golisheva Yelena Vyacheslavovna, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Abdukarimova Dinara Rustamkhanovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Ikramov Murod Akramovich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Nazarova Ra'no Rustamovna, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Po'latov Baxtiyor Alimovich, texnika fanlari doktori (DSc), professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, falsafa fanlari doktori (DSc), professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), professor
Rustamov Ilhomiddin, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Kamilova Iroda Xusniddinovna, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
G'afurov Doniyor Orifovich, pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)
Fayziyev Oybek Raximovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent
Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent
Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, katta o'qituvchi
Babayeva Zuhra Yuldashevna, mustaqil tadqiqotchi
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Geografiya fanlari doktori, professori
Umirzoqov Ja'sur Artiqboy o'g'li, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent
Zebo Kuldasheva, iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), dotsent

Board of Experts:

Berkinov Bazarbay, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Pulatov Bakhtiyor Alimovich, Doctor of Technical Sciences (DSc), Professor
Aliyev Bekdavlat Aliyevich, Doctor of Philosophy (DSc), Professor
Isakov Janabay Yakubbayevich, Doctor of Economic Sciences (DSc), Professor
Rustamov Ilkomiddin, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Khakimov Ziyodulla Akhmadovich, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Kamilova Iroda Xusniddinovna, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics
Gafurov Doniyor Orifovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Pedagogy
Fayziyev Oybek Rakhimovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Tukhtabayev Jamshid Sharafetdinovich, Doctor of Philosophy (PhD) in Economics, Associate Professor
Khamidova Faridaxon Abdulkarimovna, Doctor of Economic Sciences, Associate Professor
Yakhshiboyeva Laylo Abdisattorovna, Senior Lecturer
Babayeva Zuhra Yuldashevna, Independent Researcher
Komilova Nilufar Karshiboyevna, Doctor of Geographical Sciences, Professor
Umirzokov Jasur Artiqboy ugli, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor
Zebo Kuldasheva, Doctor of Economic Sciences (DSc), Associate Professor

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi rayosatining 2023-yil 1-apreldagi 336/3-sonli qarori bilan ro'yxatdan o'tkazilgan.

MUNDARIJA

TIJORAT BANKLARIDA MOLIVAVIY HISOBOTLAR TAHLILINI RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'NALISHLARI	12
Xudoyberdiyev Ulug'bek Axmad o'g'li	
O'ZBEKISTON KOMPANIYALARIDA DIVIDEND SIYOSATI JOZIBADORLIGINI OSHIRISH	16
Shermuxamedov Akmal Komiljonovich	
РАЗВИТИЕ МЕХАНИЗМОВ ФИНАНСИРОВАНИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В КОММЕРЧЕСКИХ БАНКАХ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ФИНТЕХА И ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА	21
Салимова Зиёда Рустамжон қизи	
ELEKTR TARMOQLARI KORXONALARIDA YO'QOTISHLAR HISOBI UCHUN ISHCHI HISOBVARAQLARI TIZIMINI ISHLAB CHIQUISH	27
Xojimurodov Zuxriddin Shukurullo o'g'li	
RAQAMLI MUHITDA BANK XIZMATLARINI MASOFADAN KO'RSATISHNI TAKOMILLASHTIRISH	32
Azlarova Aziza Axrorovna	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA SOLIQ ORGANLARI FAOLIYATINI SUN'Y INTELLEKT TEXNOLOGIYALARI ASOSIDA BOSHQARISHNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	36
Soyibova Matluba Ahmedboyevna	
O'ZBEKISTONDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA SHAROITIDA TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATINI STRATEGIK BOSHQARISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	41
M.O. Yo'ldoshova	
NARXLARNI BOSHQARISHNING ZAMONAVIY KONSEPSIYASI SIFATIDA DINAMIK NARX SHAKLLANTIRISH	45
Anvar Deberdiyev	
SOLIQ MA'MURCHILIGINI RAQAMLASHTIRISH VA RIVOJLANTIRISH ORQALI YASHIRIN IQTISODIYOT KO'LAMINI QISQARTIRISH YO'LLARI	49
Mamatkulov Salimjon Raxmonkulovich	
STARTAP EKOTIZIMLARINI RAG'BATLANTIRISHNING SOLIQ MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH: GLOBAL MUAMMOLAR VA HUDUDIY IMKONIYATLAR	55
Ishimova Mohinur Absalomovna	
UMUMIY OVQATLANISH TIZIMIDA B2B MARKETINGINI JORIY ETISH. (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)	61
Zakirova Gulnoza Qudratovna, Aliyeva Gulnora Ildarovna	
TIBBIYOT TASHKIOTLARIDA NOMOLIVAVIY AKTIVLAR HISOBI AMALIYOTINI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	67
Iskanov Xoljigit Nurkosimovich	
RAQAMLI TA'LIM TEXNOLOGIYALARINI RIVOJLANTIRISH MARKAZIDA ICHKI AUDIT TIZIMINI TASHIL ETISH AMALIYOTI	73
Suyunov Yorqin Bekmurodovich, Nazarov Ubaydulla Abdumannapovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA MONOPOLIYAGA QARSHI SIYOSATNI TAKOMILLASHTIRISH YO'NALISHLARI	79
Yuldashev Akmal Kiyomovich	
TOG'-KON KORXONALARIDA TEXNOLOGIK TIZIM HOLATINI BAHOLASH VA IQTISODIY SAMARADORLIK ZAXIRALARINI ANIQLASH	83
Abirova Nargizabonu	
YASHIL IQTISODIYOT TAMOYILLARI VA ULARNING MILLIY RIVOJLANISHI	88
Turayev Abduvohid Kuldashevich	

IQTISODIYOTNING INNOVATSION TARAQQIYOTI SHAROITIDA MEHNAT RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHDAGI XORIJ MAMLAKATLAR TAJRIBASI.....	93
Artiqova O'g'iljon Zafar qizi	
O'ZBEKISTON MILLIY TELERADIOKOMPANIYASI IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA SEMIR MODELIDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	101
Rustamov Zafar	
QURILISH MATERIALLARI SANOATI KORXONALARIDA ISHLAB CHIQARISH TANNARXINI PASAYTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI	107
Metyakubov Azamat Djumanazarovich	
BUXORO ARK ANSAMBLI TURISTIK SIG'IM IMKONIYATLARINI BAHOLASH	111
Sulaymonova Malika Maxmudovna, Qilichov Muhriddin Husniddin o'g'li	
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМОВ ПЛАНИРОВАНИЯ, КОНТРОЛЯ И АНАЛИЗА ДЕНЕЖНЫХ ПОТОКОВ НА МАЛЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ	116
Муродов Шавкатжон Фарходович, Зайналов Ж. Р.	
XALQARO MOLIYA INSTITUTLARI ISHTIROKIDAGI INVESTITSION LOYIHALARNI AMALGA OSHIRISHDA MAVJUD MUAMMOLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI	121
Ochildiyeva Naima Mengziya qizi, Ollokulova Feruza Mansurovna	
TIJORAT BANKLARINING KREDITLASH AMALIYOTIDA SUN'IY INTELLEKT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISHNI TAKOMILLASHTIRISH.....	127
Melibayev Sodir Adilovich	
TIJORAT BANKLARI RENTABELLIGINI TA'MINLASHDA AKTIVLAR VA REGULYATIV KAPITALNING O'RNI	135
Sheraliev Abbos Xolmuminovich	
DIGITAL TRANSFORMATION OF DECISION-MAKING IN THE NATIONAL ELECTRICITY GRID OF UZBEKISTAN	140
Abdumalik A. Djumanov, Mukhlisa M. Gafurova, Tursunmurod R. Sobirov	
VIRTUAL IQTISODIYOTNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH MEXANIZMLARI	147
Yuldashev Adhamjon Axadjonovich	
O'ZBEKISTON QIMMATLI QOG'OZLAR BOZORINING RIVOJLANISH HOLATI VA INSTITUTSIONAL TUZILMASI.....	152
Shamsiddinov Ne'matjon Ashurali o'g'li	
ASOSIY VOSITALAR HISOBI VA AUDITINI TAKOMILLASHTIRISH.....	157
To'ychiyeva Dilnoza Farxod qizi	
ELEKTRON TIJORAT BOZORIDA RISKLARNI BAHOLASH MASALALARI	162
Aripov Ulug'bek Bahodirovich	
UY-JOY BOZORINI IPOTEKA KREDITLASH AMALIYOTI ORQALI INTEGRATSIYA QILISH: O'ZBEKISTON SHAROITIDA RIVOJLANISH YO'NALISHLARI	166
A'zamxo'jayeva Nihola Sulaymon qizi	
HUDUDIY INVESTITSIYA TARKIBINING IQTISODIY SAMARADORLIKKA DINAMIK TA'SIRINI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH (SURXONDARYO VILOYATI MISOLIDA)	171
Mirzakulova Risolat Musurmankulovna	
KICHIK BIZNES SUBYEKTLARI FAOLIYATINI KREDITLASH TARTIBINI TAKOMILLASHTIRISH	175
Bo'taev O'tkir Eshboevich	
KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIKNI MOLIYALASHTIRISHNING INNOVATSION USULLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	181
Umarova Malika Nematjanovna	
РАЗВИТИЕ ИНСТРУМЕНТОВ ЗЕЛЕННОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ КАК ФАКТОР СТАНОВЛЕНИЯ ЦИРКУЛЯРНОЙ ЭКОНОМИКИ В УЗБЕКИСТАНЕ.....	187
Рахмонов Джамшид Одил угли	

ПРОБЛЕМЫ УПРАВЛЕНИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В ОРГАНИЗАЦИЯХ КУЛЬТУРЫ УЗБЕКИСТАНА.....	194
Абдусаламова Фарогат Сунатиллаевна	
BANK XIZMATLARI KO'RSATISH MEZONLARINI ANIQLASH VA ULARNI BAHOLASH.....	200
Avazbek Jo'rayev	
BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA EKOLOGIK OMILLARNING IQTISODIY AHAMIYATI	207
Kuymuratova Matlubaxon Abdimanabovna	
ASALARICHILIK XO'JALIKLARIDA ISHLAB CHIQRISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	211
Berdimuratov Kuanishbay Genjebaevich	
ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ УПРАВЛЕНИЯ СТЕЙКХОЛДЕРАМИ ПРОЕКТОВ И ПРОГРАММ.....	215
Абдулаттоев Абдухакимжон Абдулхамид угли	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASINING "YASHIL" IQTISODIYOTGA O'TISH STRATEGIYASI.....	228
Mohichexra Melikovna Mo'minova	
INKLYUZIV TURIZMNI RIVOJLANTIRISH XUSUSIYATLARI: XALQARO TAJRIBA TAHLILI	233
Dilbar Xasanovna Aslanova, Usmanova Zumrad Islamovna	
TA'LIM TIZIMIDA MARKETING YONDASHUVI VA TAMOYILLARINI QO'LLASHNING NAZARIY ASOSLARI	239
Musayeva Shoira Azimovna, Raxmonova Aziza Tolibovna	
MEHMONXONALAR VA OILAVIY MEHMON UYLARI RIVOJLANISHINING NAZARIY ASOSLARI	245
Boynazarov Ulug'bek Egamberdiyevich	
HUDUDLARNING TURISTIK SALOHİYATIDAN FOYDALANISH ORQALI ICHKI TURIZMNI RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI.....	250
Daminov Mirvoxid Isroilovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA YASHIL IQTISODIYOT RIVOJLANISHINING BARQAROR IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRI: MAKROIQTISODIY VA TARMOQ KO'RSATKICHLARI ASOSIDA TAHLIL	255
Iminoxunov Abdukoxor Abdivaitovich	
OZIQ-OVQAT SANOATI KORXONALARIDA RAQAMLI TRANSFORMATSIYA JARAYONLARINING INNOVATSION SAMARADORLIKKA TA'SIRI	264
Abdunabiyev Sirojiddin G'anijon o'g'li	
ИССЛЕДОВАНИЕ АКТИВНОСТИ И СТАБИЛЬНОСТИ КАТАЛИЗАТОРОВ В ПРОЦЕССЕ ГИДРООЧИСТКИ НЕФТЕПРОДУКТОВ И ИХ РОЛЬ В ОХРАНЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ.....	271
Тураев Баходир Тиркашевич, Махманов Дониёр Махманович	
SURXONDARYO VILOYATI HUDUDIY TURIZM BOZORINING MARKETING TAMOYILLARI ASOSIDAGI KOMPLEKS TAHLILI	276
Namozov Shahzod Maxmud o'g'li	
INNOVATIVE TRANSFORMATION PROCESSES AND ADVANCED INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE FIELD OF AGRICULTURAL SERVICES.....	282
Djurayeva Dilnoza Davronovna, Boltayeva Shakhnoza Bebudovna	
COMPARISON OF HOSPITAL-BASED AND HOME-BASED REHABILITATION AFTER CERVICAL SPINE SURGERY IN UZBEKISTAN	290
Shokhrukh Ziyavaddinov	
O'ZBEKISTON AKSIYADORLIK JAMIYATLARI MOLIYAVIY KOEFFITSIYENTLARI TAHLILI	299
Norqulov Mirsaid To'lqin o'g'li	
TIJORAT BANKLARIDA RAQOBAT MUHITINING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI	306
Turdiyev Izatulla Ollaqulovich	
XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA IJARA HISOBI TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH MASALALARI	312
Xoliqulova Yulduz Panji qizi	

ELEKTR TARMOQLARI KORXONALARNING MOLIYAVIY BARQARORLIGIGA RAQAMLASHTIRISH VA INNOVATSIYALARNING O'RNI: XORIJ TAJRIBASI	317
Mavlonov Ozod Ulug'bekovich	
QISHLOQ XO'JALIGINI RIVOJLANTIRISHNI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING XORIJIY DAVLATLAR ILG'OR TAJRIBALARI VA ULARNI MAMLAKATIMIZDA QO'LLASH IMKONIYATLARI	322
Rajapov Xayrulla Bekdurdiyevich, Sharipova Lobar Umrbek qizi	
BANK TIZIMINI RAQAMLASHTIRISH ASOSIDA BOSHQARISHNING ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARI.....	330
Boltayev Zokirjon Otanazarovich	
RAQAMLI IQTISODIYOT TRANSFORMATSIYASI SHAROITIDA TIJORAT BANKLARI TO'LOV QOBILIYATINI TA'MINLASHNING INNOVATSION MEXANIZMLARI.....	334
Adilova Zohida Ikromjonovna	
MOLIYAVIY AKTIVLAR TARKIBIDAGI DEBITORLIK QARZDORLIKLARINI MHXS TALABLARI ASOSIDA BAHOLASHNING ZAMONAVIY YONDASHUVLARI	339
Umurzakov Dilshodbek Hakimovich	
ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ КАК ИНСТРУМЕНТ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ МЕНЕДЖМЕНТА В УСЛОВИЯХ УДАЛЁННОЙ РАБОТЫ	345
Хамидов Далер Дилшодович	
ISMOIL SOMONIY MAQBARASINING TURISTIK SIG'IMINI BAHOLASH: BUXORO TARIXIY MARKAZI MISOLIDA.....	351
Choriyeva Dilovar Tohir qizi, Qilichov Muhridin Husniddin o'g'li	
CONSUMER TRUST IN UZBEKISTAN'S E-COMMERCE	356
Erkin Shavqiyev Professor, Ulugmurodov Farkhod	
IMPROVING THE FINANCING SYSTEM OF EXPORT ACTIVITIES OF SMALL BUSINESS ENTITIES.....	362
Karamatdinova Aysawle Parakhatovna	
XORIJIY OLIY TA'LIM MUASSASALARINING RAQAMLI MARKETING VOSITALARI TAHLILI: O'ZBEKISTON SHAROITIDA QO'LLASH IMKONIYATLARI	369
Sharopova Nafosat, Xolmamatov Diyorbek	
SURXONDARYO VILOYATIDA MEHNAT BOZORI RIVOJLANISHIGA TA'SIR ETUVCHI IJTIMOY-IQTISODIY OMILLARNI EKONOMETRIK MODELLASHTIRISH	374
Islomov Bobur Bahodir o'g'li	
XALQARO STANDARTLAR ASOSIDA ASOSIY VOSITALARGA AMORTIZATSIYA HISOBLASH USULLARI VA AUDITORLIK HISOBOTINI TAKOMILLASHTIRISH	380
Xasanov Shoxrux Raximjonovich	
O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI MODERNIZATSIYALASH SHAROITIDA REAL SEKTOR KORXONALARINING ROLI VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI.....	385
Sobitova Ra'no Solidjonovna, Babaxadjayev Firdavs Bahodir o'g'li	
PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF THE NEW UZBEK CONSULTING SERVICES MARKET AND METHODS FOR ASSESSING THE POTENTIAL FOR ATTRACTING INVESTMENTS	388
Usmonova Dilfuza Ilkhomovna	
RESPUBLIKAMIZDA UMUMIY OVQATLANISH SOHASI XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARDAN FOYDALANISH.....	394
Kalanova Moxigul Baxritdinova	
RAQAMLI TRANSFORMATSIYA DAVRIDA KORXONA BOSHQARUVINING TASHKILIY-IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI	399
Azlarova Munira Muhammad-Amin qizi, Yoqubov Madaminbek Abdurahim o'g'li	
BALIQCILIK SOHASIDA TADBIRKORLIK MAJMUALARINI DAVLAT TOMONIDAN TARTIBGA SOLISHNING ROSSIYA TAJRIBASI VA UNI O'ZBEKISTONDA QO'LLASH IMKONIYATLARI	406
Rajapov Xayrulla Bekdurdiyevich	

RIVOJLANGAN MAMLAKATLARDA CHIQUINDILARNI BOSHQARISH TIZIMINING ZAMONAVIY MODELLARI	416
Xasanov Komil Mutalibjanovich	
TOSHKENT VILOYATI QISHLOQ HUDUDLARIDA AYOLLAR TADBIRKORLIGINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIIY-IQTISODIY OMILLARI: EMPIRIK TAHLIL	421
Saidakbarova Ziyoda Doniyor qizi	
METHODOLOGICAL FOUNDATIONS FOR FINANCIAL SUPPORT FOR THE DEVELOPMENT OF ADDITIONAL ACTIVITIES IN FARM ENTERPRISES	426
Kalimbetov Khaliknazar Kurbanbaevich	
KIMYO SANOATI KORXONALARIDA IQTISODIY SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO'NALISHLARINI TAKOMILLASHTIRISH.....	432
Suyarov Shaxzod Salim o'g'li	
XALQARO MOLIYA TASHKILOTLARIDAN O'ZBEKISTONGA JALB ETILGAN IMTIYOZLI MABLAG'LARNING SAMARADORLIGI	438
Turdiyeva Zarnigor Asqar qizi	
NAVOIY VILOYATIDA TURIZM XIZMATLARINI DIVERSIFIKATSIYA QILISH.....	442
Turayev Abduvoxid Kuldashevich	
TIJORAT BANKLARIDA KREDIT RISKNI BOSHQARISHNING XORIJIY AMALIYOTI.....	448
Turg'unov Nodirbek Muminjanovich	
KORXONALARDA STRATEGIK REJANI ISHLAB CHIQUISH DARAJALARI VA BOSQICHLARI	452
Zaripova Sayohat Zafarovna	
IQLIM O'ZGARISHINING AGRAR IQTISODIYOTGA TA'SIRI: NAZARIY YONDASHUVLAR VA XALQARO TAJRIBA.....	457
Ozodxon Mahmudovna Qo'ziboyeva, Anvarbekov Fayzullo Rustamjon o'g'li, Rahmonova Xosiyatxon Fayzullo qizi	
WAYS TO IMPROVE THE EFFICIENCY OF BANKING SERVICES THROUGH THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND BIG DATA TECHNOLOGIES.....	462
Mamatova Sevara Ilhom kizi	
O'ZBEKISTON TIJORAT BANKLARIDA RISK MENEJMENT TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISH.....	470
Toshpulatov Davron Akromovich	
O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA YASHIL LOYIHALARNI MOLIYALASHTIRISH: HOLAT, MUAMMOLAR VA ISTIQBOLLAR.....	477
Qorriyeva Shahnoza Safarbayevna	
YASHIRIN IQTISODIYOTNING RASMIY IQTISODIYOTGA TA'SIRINI BAHOLASH MUAMMOLARI	482
Bobojonov Azimjon Akmal o'g'li	

YASHIRIN IQTISODIYOTNING RASMIY IQTISODIYOTGA TA'SIRINI BAHOLASH MUAMMOLARI

Bobojonov Azimjon Akmal o'g'li

Bosh prokuratura Yashirin iqtisodiyot ko'lamini tahlil qilish ilmiy tadqiqot markazi boshlig'i, mustaqil tadqiqotchi
ORCID: 0009-0006-8572-8376

Annotatsiya. Mazkur maqolada yashirin iqtisodiyot ko'lamining rasmiy iqtisodiyotga ko'rsatadigan ta'sirini baholashda yuzaga keladigan metodologik, ekonometrik va institutsional muammolar tadqiq etiladi. Tadqiqot doirasida to'g'ridan to'g'ri va bilvosita baholash usullari (MIMIC modeli, monetar yondashuv, elektr energiyasi iste'moli usuli, milliy hisoblar tizimining balansli usuli) qiyosiy tahlil qilinib, ularning asosiy cheklovlari ko'rsatib berilgan. Shuningdek, yashirin iqtisodiyotning YAIM dinamikasi, byudjet tushumlari, mehnat bozori hamda investitsion muhitga ko'rsatadigan ta'sirini miqdoriy baholashdagi asosiy muammolar muhokama qilingan. Maqolaning ilmiy yangiligi yashirin sektorning rasmiy iqtisodiyotga ta'sirini baholash muammolarining tizimli tasnifi hamda O'zbekiston sharoitida raqamli monitoring tizimlari asosida gibrid baholash yondashuvining taklif etilishida namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: yashirin iqtisodiyot, MIMIC modeli, rasmiy iqtisodiyot, baholash metodologiyasi, milliy hisoblar tizimi, fiskal siyosat, ekonometrik tahlil, institutsional muammolar.

Abstract. This article examines the methodological, econometric, and institutional problems arising in the assessment of the impact of the shadow economy on the formal economy. Within the framework of the study, direct and indirect estimation methods (the MIMIC model, the monetary approach, the electricity consumption method, and the balanced method of the system of national accounts) are comparatively analyzed, and their main limitations are identified. In addition, the study discusses the principal challenges associated with the quantitative assessment of the impact of the shadow economy on GDP dynamics, budget revenues, the labor market, and the investment climate. The scientific novelty of the article lies in the systematic classification of the problems related to evaluating the impact of the shadow sector on the formal economy, as well as in proposing a hybrid assessment approach based on digital monitoring systems under the conditions of Uzbekistan.

Key words: shadow economy, MIMIC model, formal economy, assessment methodology, system of national accounts, fiscal policy, econometric analysis, institutional problems.

Аннотация. В данной статье исследуются методологические, эконометрические и институциональные проблемы, возникающие при оценке влияния теневой экономики на официальную экономику. В рамках исследования проведён сравнительный анализ прямых и косвенных методов оценки (модель MIMIC, монетарный подход, метод потребления электроэнергии, балансовый метод системы национальных счетов), а также выявлены их основные ограничения. Кроме того, рассмотрены ключевые проблемы количественной оценки влияния теневой экономики на динамику ВВП, бюджетные поступления, рынок труда и инвестиционный климат. Научная новизна статьи заключается в систематизации проблем оценки влияния теневого сектора на официальную экономику, а также в предложении гибридного подхода к оценке на основе цифровых систем мониторинга в условиях Узбекистана.

Ключевые слова: теневая экономика, модель MIMIC, официальная экономика, методология оценки, система национальных счетов, фискальная политика, эконометрический анализ, институциональные проблемы.

KIRISH

Yashirin iqtisodiyot (xorijiy adabiyotlarda “shadow economy”, “informal economy”, “non-observed economy” deb yuritiladi) fenomeni zamonaviy iqtisodiy nazariyaning markaziy obyektlaridan biriga aylangan bo‘lib, uning rasmiy iqtisodiyot bilan o‘zaro ta‘sirini baholash analitik jihatdan murakkab masala bo‘lib qolmoqda. Jahon banki va XVF ma‘lumotlariga ko‘ra, dunyo bo‘yicha yashirin sektorning o‘rtacha ulushi 1991–2017-yillarda YAIMning 30,9 foizini tashkil etgan, ayrim o‘tish iqtisodiyoti mamlakatlarida esa bu ko‘rsatkich 40–50 foizdan oshgan. Bu holat mazkur hodisaning nafaqat fiskal, balki tuzilmaviy ahamiyatga ham ega ekanligini ko‘rsatadi.

V.Yu. Burov yashirin iqtisodiy faoliyatning rasmiy iqtisodiyot bilan uzviy bog‘liqligini ta‘kidlab, uni rasmiy iqtisodiyot bilan ajralmas tarzda bog‘langan segment sifatida talqin qiladi. Olimning yozishicha, yashirin iqtisodiyotning miqyosi Rossiyada turli baholashlarga ko‘ra yalpi faoliyat hajmining 50 foizigacha, yashirin ish haqi fondining esa 85 foizigacha yetadi [5]. Ushbu ko‘rsatkichlar nafaqat fiskal yo‘qotishlarni, balki makroiqtisodiy statistikaning ishonchligini ham jiddiy shubha ostiga qo‘yadi.

O‘zbekiston Respublikasi sharoitida (2017–2024-yy.) yashirin sektorning rasmiy iqtisodiyotga ta‘sirini baholash liberallashtirish islohotlarining chuqurlashuvi, raqamli monitoring tizimlarining joriy etilishi hamda ARDL va MIMIC modellari asosida ekonometrik baholashlarning amalga oshirilishi kontekstida ayniqsa dolzarb hisoblanadi. Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar natijasida yashirin sektorning ayrim segmentlari rasmiy iqtisodiyotga jalb etilayotgan bo‘lsa-da, uning umumiy miqyosi hamon sezilarli darajada saqlanib qolmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, yashirin iqtisodiyotning rasmiy sektorga ta‘sirini baholashdagi metodologik va institutsional muammolarni tizimli ravishda tahlil qilish hamda ularni bartaraf etish yo‘llarini belgilash tadqiqotning asosiy maqsadi sifatida belgilandi. Tadqiqot obyekti yashirin iqtisodiyotni baholash metodologiyasi, predmeti esa yashirin sektorning rasmiy iqtisodiyotga ta‘sirini miqdoriy baholash jarayonida yuzaga keladigan metodologik muammolar hisoblanadi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Yashirin iqtisodiyotni baholash metodologiyasi shartli ravishda to‘rt yondashuvga bo‘linadi: (a) to‘g‘ridan to‘g‘ri usullar (so‘rov va soliq auditi), (b) bilvosita usullar (monetar yondashuv, elektr energiyasi iste‘moli usuli, milliy hisoblar nomuvofiqligi), (v) modelga asoslangan usullar (MIMIC, DYMIMIC), (g) tuzilmaviy-mikroiqtisodiy yondashuvlar (Allingham–Sandmo soliq xulqi modeli asosida) [1].

V.Yu. Burov yashirin iqtisodiyotning o‘ziga xos dualizmiga e‘tibor qaratadi: bir tomondan, yashirin iqtisodiyot huquqni muhofaza qiluvchi organlarning diqqat markazida hamda qat‘iy nazorat obyekti hisoblanadi, ikkinchi tomondan esa jamiyat uchun tashvish manbai va tadqiqotchilarning kasbiy qiziqish obyekti sifatida namoyon bo‘ladi [5]. Mazkur dualizm aynan baholash muammosining gnoseologik ildizini tashkil etadi. Hodisa rasmiy statistikadan tabiatan yashirilgan bo‘lgani sababli uning “haqiqiy” qiymati hech qachon to‘g‘ridan to‘g‘ri kuzatilmaydi va faqat proksi-indikatorlar orqali rekonstruksiya qilinadi.

A.A. Aksentyev “oq” va “qora” obnallashtirish hamda “oq” pul yuvish sxemalari misolida yashirin iqtisodiyotning rasmiy iqtisodiyotga “singib ketganligi”ni ko‘rsatib beradi. Olimning ta‘kidlashicha, “oq obnal” holatida pul oqimlari qonuniy shaklga mos ravishda harakat qilishda davom etadi, bu esa hujjatlar nuqtayi nazaridan rasmiy va yashirin oqimlarni ajratishni deyarli imkonsizlashtiradi [2]. Shu nuqtayi nazardan qaraganda, rasmiy iqtisodiy statistika yashirin segmentning katta qismini hisobga olmasligi obyektiv zarurat sifatida namoyon bo‘ladi.

Mazkur tadqiqotda yuqorida keltirilgan mualliflarning ilmiy qarashlaridan farqli ravishda, yashirin iqtisodiyotni baholashning metodologik muammolari alohida emas, balki raqamli iqtisodiyot sharoitida yuzaga kelayotgan yangi cheklovlar bilan birgalikda tizimli ravishda tahlil qilinmoqda. Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan raqamli monitoring tizimlari kontekstida gibril baholash yondashuvining ilmiy asoslari taklif etiladi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot qiyosiy institutsional tahlil, metodologik refleksiya hamda sintetik yondashuv usullaridan foydalanilgan holda amalga oshirildi. Empirik baza sifatida resenziyalangan ilmiy jurnallar (“Теневая экономика”, “Криминологический журнал БГУЕП” va boshqalar) hamda xalqaro tashkilotlar (Xalqaro Valyuta Fondi va Jahon banki) ma‘lumotlaridan foydalanildi.

Qiyosiy tahlil usuli MIMIC-2-1-2 va ARDL spesifikatsiyalarining cheklovlari hamda ularning O‘zbekiston sharoitidagi qo‘llanilish imkoniyatlarini baholashda qo‘llanildi. Shuningdek, manbalar tahlili va tizimli yondashuv asosida yashirin iqtisodiyotni baholashda yuzaga keladigan muammolar alohida toifalarga ajratildi hamda ularning o‘zaro ta‘siri tahlil qilindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Har bir baholash usulining spesifikatsion sezgirligi yuqori bo'lib, MIMIC modelida yashirin iqtisodiyot latent o'zgaruvchi sifatida bir nechta sabab va ko'rsatkichlar orqali identifikatsiya qilinadi. Biroq yakuniy baho tanlangan kalibrlovchi qiymatga (masalan, monetar usul bo'yicha bazaviy yil ko'rsatkichiga) juda kuchli bog'liq hisoblanadi. Schneider va boshqa mualliflar MIMIC baholarining identifikatsiya muammolari hamda indeksdan absolyut qiymatga o'tishdagi metodologik cheklovlarni tan olganlar.

Monetar usul (Tanzi, Cagan) naqd pulga bo'lgan ortiqcha talabni yashirin iqtisodiyot mavjudligi bilan izohlaydi. Biroq raqamli to'lov tizimlarining kengayishi, kriptovalyutalar hamda elektron hamyonlarning ommalashuvi ushbu ekonometrik bog'liqlikning zaiflashuviga olib kelmoqda. Aksentyevning ta'kidlashicha, "oq obnal" jarayonida naqd puldan kam hollarda yoki umuman foydalanilmasligi mumkin, chunki mablag'lar fiktiv bitimlar orqali bank schyotlari bo'ylab aylanadi [3]. Bu holat monetar usulning prognostik imkoniyatlarini sezilarli darajada pasaytiradi (1-jadval).

1-jadval. Yashirin iqtisodiyotni baholash usullarining qiyosiy tahlili

Usul	Afzalliklari	Cheklovlari	Raqamli iqtisodiyot sharoitida qo'llanishi
Monetar usul (Tanzi, Cagan)	Uzun vaqt qatorlarida tatbiq etilishi; tarixiy ma'lumotlar bilan taqqoslanish mumkinligi	Bazaviy yil tanlashga yuqori sezgirlik; naqd pul talabi modelining kamchiliklari	Prognoz kuchi kamaymoqda: raqamli to'lovlar va kriptovalyutalar ta'siri
MIMIC modeli	Ko'p omilli tahlil; latent o'zgaruvchini identifikatsiya qilish	Identifikatsiya muammosi; indeksdan absolyut qiymatga o'tishda kalibrlov zarurati	Qo'shimcha ekonometrik texnologiyalar bilan moslashtirish imkoniyati
Elektr iste'moli usuli (Kaufmann–Kaliberda)	Oddiy hisoblash; obyektiv fizikaviy ko'rsatkichga asoslangan	Xizmatlar sektorini kamroq qamrab oladi; texnologik progress hisobga olinmaydi	Cheklangan qo'llanish: energiya samaradorligi o'zgarishi ta'siri
Milliy hisoblar balansli usuli	Rasmiy statistikaga asoslangan; xalqaro metodologiya bilan mos	Uy xo'jaliklari so'rovlarining chegaralari; transchegaraviy oqimlarning qamrab olinmasligi	Ma'muriy mikroma'lumotlar bilan to'ldirish zarurati

Manba: muallif tomonidan adabiyotlar tahlili asosida tuzildi.

Milliy hisoblar balansli usuli (Rosstat, O'zstat) daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi tafovutni "yashirin ish haqi va aralash daromadlar" sifatida talqin qiladi. Rossiya misolida ushbu ko'rsatkich 2018-yilda YAIMning 12,6 foizini, ya'ni 13,0 trln rublni tashkil etgan [5]. Biroq ushbu usul bir qator cheklovlarga ega:

- birinchidan, uy xo'jaliklari xarajatlari bo'yicha so'rovlar tizimli past baholash muammosiga duch keladi;
- ikkinchidan, transfert to'lovlari va norasmiy mablag' almashinuvi to'liq hisobga olinmaydi;
- uchinchidan, transchegaraviy kapital oqimlari balansning ochiq xatosi sifatida saqlanib qoladi.

Yashirin iqtisodiyotning rasmiy sektorga ta'siri ko'plab kanallar orqali amalga oshadi va ularning har birini alohida izolyatsiya qilib baholash murakkab hisoblanadi. Quyida ushbu kanallar batafsil ko'rib chiqiladi.

Soliqlardan qochish byudjet tushumlarini kamaytiradi, biroq yashirin sektorda yaratilgan qo'shilgan qiymat rasmiy YAIM hajmini to'ldiradi. A.A. Aksentyevning hisob-kitoblariga ko'ra, "oq obnal" orqali "qora" ish haqi to'lashda korxonalar ish haqi summasining 27 foizigacha mablag'ni tejaydi; fiktiv bitimlar yordamida foydani yashirishda esa iqtisodiy samara 35,4–37,4 foizigacha yetadi [2]. Shunday qilib, fiskal yo'qotishlarni baholashda ham mikro, ham makro darajadagi kross-elastiklik ko'rsatkichlarini hisobga olish zarur.

I.R. Abdullina va V.Yu. Shchyeglovlarning RANXiGS ma'lumotlariga asoslangan tadqiqotida Rossiyada mehnatga layoqatli aholining 44,8 foizi "kulrang" bozorga jalb etilgani ko'rsatilgan [1]. Norasmiy bandlik rasmiy ish haqi statistikasini buzadi va Fillips egri chizig'i asosida inflyatsiya hamda ishsizlik o'rtasidagi nisbatni baholash aniqligini pasaytiradi. Bundan tashqari, norasmiy bandlikning keng tarqalishi ijtimoiy himoya tizimining moliyaviy barqarorligiga jiddiy xavf tug'diradi.

E.L. Arxipov va T.V. Sushkova korrupsiyaning yashirin iqtisodiyot bilan o'zaro bog'liqligini tahlil qilib, uning bozor raqobati mexanizmlarini buzishini, investitsion muhitni yomonlashtirishini hamda davlat xaridlarining samarasizligiga olib kelishini ta'kidlaydilar [4]. Institutsional kanal ta'sirini miqdoriy baholash murakkab hisoblanadi, chunki korrupsiya va yashirin iqtisodiyot o'rtasida endogenlik muammosi mavjud.

Yashirin iqtisodiyot ham soliq yukining sababi, ham natijasi sifatida namoyon bo'ladi: soliq yukining ortishi yashirin sektorni kengaytiradi, kengaygan yashirin sektor esa soliq yukining yanada oshishiga olib keladi. Mazkur ikki tomonlama sababiylik ARDL va Panel VAR modellarida aniq identifikatsiya qilinishi zarur. MIMIC modeli orqali olingan uzoq muddatli qatorlar ko'pincha yarim stasionar xususiyatga ega bo'lib, kointegratsiya

testlari (Engle–Granger, Johansen) natijalarining ishonchligini pasaytiradi. So'rovlarga asoslangan to'g'ridan to'g'ri usullar esa respondentlarning ochiqlik darajasiga bog'liq bo'lib, tizimli past baholash holatlarini yuzaga keltiradi.

O'zbekistonda 2017–2024-yillarda amalga oshirilgan liberallashtirish islohotlari (valyuta, bojxona va soliq tizimidagi o'zgarishlar) yashirin sektorni rasmiy iqtisodiyotga integratsiya qilishga yo'naltirilgan. Joriy etilayotgan raqamli monitoring platformalari orqali hududlar va tarmoqlar kesimida avtomatlashtirilgan monitoring tizimi amalga oshirilmoqda. Bunday raqamli infratuzilma yashirin iqtisodiyotni baholashda ma'muriy signal ma'lumotlari (soliq deklaratsiyalari, KASKO-chek tizimi, bank operatsiyalari) bazasini shakllantirish imkonini beradi va an'anaviy MIMIC modeliga nisbatan metodologik ustunlikka ega bo'lishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari asosida yashirin iqtisodiyotning rasmiy sektorga ta'sirini baholash bugungi kunda uchta asosiy muammo bilan to'qnash kelayotgani aniqlandi:

– birinchidan, metodologik plyuralizm natijasida olingan baholarning bir-biridan keskin farq qilishi. Ya'ni bir xil mamlakat uchun turli usullar asosida olingan natijalar YAIMning 10 foizidan 50 foizigacha bo'lgan oraliqda turlicha qiymatlarni ko'rsatishi mumkin;

– ikkinchidan, raqamlashtirish va moliyaviy texnologiyalarning jadal rivojlanishi an'anaviy monetar hamda elektr energiyasi iste'moli usullarining ekonometrik asoslarini zaiflashtirib bormoqda;

– uchinchidan, institutsional o'zgarishlar (raqamli monitoring tizimlari) yangi ma'lumotlar manbalarini yaratgan bo'lsa-da, ularni ekonometrik modellarga integratsiya qilish bo'yicha standartlashtirilgan protokollar hozircha mavjud emas.

Istiqbolli yo'nalish sifatida gibril baholash yondashuvi taklif etiladi. Ushbu yondashuvda MIMIC modeli ma'muriy mikroma'lumotlar (raqamli hisob-fakturalar, bank tranzaksiyalari, KASKO-chek tizimi ma'lumotlari) bilan to'ldiriladi hamda mashinaviy o'rganish texnologiyalari (random forest, gradient boosting) yordamida anomalialarni aniqlash imkonini beradi. Bunday yondashuv, ayniqsa, O'zbekistonning raqamli monitoring platformalari rivojlanayotgan sharoitida istiqbolli hisoblanadi.

Shu munosabat bilan quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. yashirin iqtisodiyotni baholash bo'yicha milliy metodologik standartni ishlab chiqish;
2. raqamli monitoring platformalaridan olingan ma'lumotlarni ekonometrik modellarga integratsiya qilish protokollarini yaratish;
3. MIMIC modelini ma'muriy mikroma'lumotlar bilan birgalikda qo'llashning huquqiy asoslarini shakllantirish;
4. yashirin sektorni baholash bo'yicha xalqaro hamkorlikni kengaytirish hamda OESRning "non-observed economy" standartlariga moslashish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Abdullina I.R., Shchyeglov V.Yu. Tenevoy rynek truda Rossii // Tenevaya ekonomika. – 2018. – T. 2, № 2. – S. 47–53. DOI: 10.18334/tek.2.2.40568.
2. Aksentyev A.A. «Chyornyy» i «belyy» obnal kak nezakonnyye formy obnalichivaniya denejnyx sredstv na rossiyskom tenevom rynke // Tenevaya ekonomika. – 2023. – T. 7, № 4. – S. 407–430. DOI: 10.18334/tek.7.4.120251.
3. Aksentyev A.A. «Beloje» otmyvaniye denejnyx sredstv: podxody k organizatsii sxem i svyaz s nezakonnyim obnalichivaniyem // Tenevaya ekonomika. – 2024. – T. 8, № 1. – S. 33–54. DOI: 10.18334/tek.8.1.120471.
4. Arxipov E.L., Sushkova T.V. Korrupsionnaya prestupnost i yeyo razvitiye v Rossii // Tenevaya ekonomika. – 2019. – T. 3, № 2. – S. 107–114. DOI: 10.18334/tek.3.2.40773.
5. Burov V.Yu. Tenevaya ekonomicheskaya deyatel'nost sub'yektov predprinimatelstva kak faktor razvitiya ekonomicheskoy prestupnosti // Tenevaya ekonomika. – 2019. – T. 3, № 2. – S. 87–96. DOI: 10.18334/tek.3.2.40096.
6. Burov V.Yu. Protivodeystviye gosudarstvennyx organov vydache rabotnikam skrytoy (neofitsialnoy) zarabotnoy platy // Tenevaya ekonomika. – 2019. – T. 3, № 4. – S. 235–244. DOI: 10.18334/tek.3.4.100607.
7. Schneider F., Buehn A., Montenegro C.E. Shadow Economies All over the World: New Estimates for 162 Countries from 1999 to 2007 // World Bank Policy Research Working Paper. – 2010. – № 5356. – 53 p.
8. Medina L., Schneider F. Shadow Economies Around the World: What Did We Learn Over the Last 20 Years? // IMF Working Paper. – 2018. – WP/18/17. – 76 p.

IQTISODIYOT & TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Zokir ALIBEKOV

Sahifalovchi va dizayner: Oloviddin Sobir o'g'li

2026. № 5 (2)

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelmasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin. Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

EI.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: @iqtisodiyot_77

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, @iqtisodiyot_77 telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>